

MODERNİST ROMANDA ZAMAN ANLAYIŞI

Hasan YÜREK*

Özet Bu çalışmada 20.yüzyılın başlarında ortaya çıkan modernist romanın zaman unsuru ele alınmaktadır.Zaman, romanın vazgeçilmez bir unsurudur. Hangi roman tarzı olursa olsun zamanın mutlaka bulunması gerekir. Ancak bu zaman unsuru her roman tarzında aynı değildir. Dönemin bilimsel, felsefi vb. gelişmeleri zaman üzerinde etkili olmakta ve bu unsur farklı tarzlarda ortaya çıkmaktadır. Modernist romanda zaman, daha önceki anlayıştan farklı olarak kısa bir görünüm almıştır. Görünüşteki bu kısalık ise farklı teknikler kullanılarak, öznel olarak, uzun hale getirilmiştir. Biz de buradan hareketle zaman unsurunun modernist romanda aldığı farklı durumu, nedenleri ve örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar kelimeler: Zaman, Roman, Modernist Roman.

The Concept of Time in the Modernist Novel

Abstract: This article examines the concept of time in the modernist novel, which appeared in the beginning of the twentieth century. Time is a crucial element of novel. Whatever style a novel is based on, time must be inherent. However, the nature of the time element is not the same in every novel style. Scientific, philosophical, etc. developments of the era may be influential on the concept of time and consequently the time element appears in different ways. In contrast with its earlier conception, the element of time in the modernist novel appears to be relatively shorter. However, this seemingly shorter appearance of time is subjectively extended with the help of special techniques used. Thus, the article reveals different occurrences of the concept of time in the modernist novel giving reasons and examples.

Keywords: time, novel, the modernist novel.

Roman, ortaya çıktığı andan günümüze kadar olan süreçle tekdüze kalmamış, değişimlere uğramıştır. Bu değişimleri romanın olay, zaman, mekan, figür, teknik gibi unsurlarında görmek mümkündür. Bu değişimin temel nedeni de romanı yaratanın, bir başka ifadeyle insanın sürekli değişmesidir. Romanın ortaya çıktığı 17. yüzyıldaki insan portresi ve daha sonra gelen dönemlerdeki insan portresi birbirinden son derece farklıdır. Bu durum tamamıyla yaşanan dönemin şartlarıyla ilgilidir. Yıldız Ecevit'in deyişiyle "sanat yapıtı, içinde bulunduğu koşulların bir ürünüdür. Sanatçı bin yıllardır, içinde yaşadığı tarihsel kesitin, yaşama/doğaya/evrene/insana ilişkin sorulara verdiği doğabilimsel ve düşünsel yanıtlara koşut olarak oluşan estetik değer ölçütleri çerçevesinde biçimlendirir

---

* Araş. Gör., Gazi Üniversitesi.

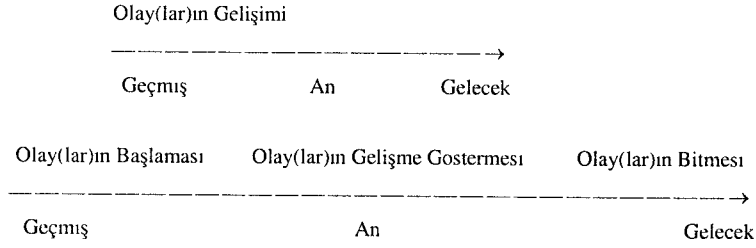
yapıtını.” (Ecevit 2001:17) Örneğin romanın ortaya çıktığı 17. yüzyılın bilimi ile günümüz bilimi arasında büyük farklar ortaya çıkmıştır. Bu ve buna benzer farklılıklar dönemin insanını etkilemekte ve bu etkileme insanın yaratılarına doğrudan yansımaktadır. Bu yansıma romanı da etkilemiş ve süreç içerisinde farklı roman tarzları ortaya çıkmıştır. Modernist roman da bu farklı tarzların birini oluşturmaktadır.

Yansıtmacı, bir diğer ifadeyle geleneksel-gerçekçi roman tarzı 19. yüzyılda doruk noktasına ulaşmıştır. Bu anlayış, 20. yüzyılda egemenliğini devam ettirirken yüzyılın ilk yarısında yeni bir roman anlayışı belirmeye başlamıştır. James Joyce, Virginia Woolf, Marcel Proust, William Faulkner, Franz Kafka gibi yazarların öncülük ettiği bu anlayış, modernleşmenin, değişen gerçeklik anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu etkiler sonucunda modernist roman genel anlamda dış gerçekliği yansitmaktan uzaklaşıp iç gerçekliğe yönelen, kurgu açısından zaman kırılmalarının olduğu, neden-sonuç ilişkisine bağlı olay anlayışının bulunmadığı, yabancılaşan bireyi anlatan ve bunu farklı tekniklerle yapan bir roman tarzı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu roman tarzı içerisinde zaman unsuru da yukarıda belirtildiği gibi, önceki roman anlayışından sıyrılarak farklı bir boyuta gelmiştir.

Geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı roman anlayışı içerisinde zaman, olay ekseninde ilerler; olay geliştikçe zaman da ileriye doğru akar. Bunu iki ayrı şema halinde aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

Olayın gelişimi içerisinde zaman da geleceğe doğru akmaktadır bu tarz romanlarda. Bir başka deyişle geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanda “zaman (...) dünden bugüne, oradan da yarına kafa karıştırmaksızın akmaktadır.” (Ecevit 2001: 22). Bu anlayış da dönemin, bilimsel anlamda, zaman gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Eski çağlardan 17. yüzyıla (Newton’a) kadar zaman, mutlak bir bütün olarak algılanıp değerlendirilmiştir. Bunun sonucu olarak roman içerisinde zamanın kesintisiz ve ileriye doğru aktığı görülür. Bu tarz romanlarda zaman olaya göre ilerleyen; dolayısıyla bu özelliğinin ötesine geçemeyen, üzerinde pek durulmayan bir unsur olarak işlenmiştir. Bir başka ifadeyle zaman dış dünyada nasıl ileriye doğru akan bir unsur olarak değerlendirilmişse romanda da öyle işlenmiştir. Bu unsur olayın gerçekliğini verme bağlamında irdelenmiştir. Bununla birlikte geleneksel-gerçekçi romanda ‘an’dan geriye dönüşlerin olmadığını söylemek de

doğru değildir. Bu anlayışta geriye dönüşler yapılmaktadır; ancak bunlar ele alınan olaya ya da figüre bağlı olarak yapılmakta, bu unsurları aydınlatıcı şekilde kullanılmaktadır. Buradaki geri dönüşler yaşanan 'an'la iç içe girmemekte, eskiye ait olarak değerlendirilmektedir. Modernist romanda ise bu anlayış terk edilmiştir.

Geleneksel-gerçekçi romanın zaman anlayışını daha iyi kavramak için bazı örnekler üzerinde durmak gerekir.

Yaşar Kemal'in *Yer Demir Gök Bakır* adlı romanı "Hasan önde, Ummahan arkada, meşeliğe doğru usul usul gidiyorlardı. Hasan ellerini koynuna sokmuş, öne doğru yumulmuştu. Ummahan hep ayaklarının ucuna bakıyordu.

Hiç konuşmuyorlardı. Ürretiler. Bir kuş parlarsa ödleri kopacak gibiydiler, tetikte. Gözleri kısılmıştı." (Kemal 1996: 7) cümleleriyle başlar. Roman, görüldüğü üzere, zaman açısından Hasan ve Ummahan'ın meşeliğe doğru gitmeleriyle başlamaktadır. Bu noktadan sonra zaman olaya bağlı olarak ileriye doğru akar. Bu romanda, bir köyün borçlu oldukları kişinin (Adil Efendi'nin) geleceği korkusuyla bekleyişi ve bu bekleyiş sırasında yaşadıkları korku anlatılmaktadır. Bu korku, onların bir şeye inanmaları ihtiyacını doğurmuş ve aralarında birinin, Taşbaşoğlu'nun, evliya kabul edilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır. Taşbaşoğlu başta bunlara inanmasa da sonradan evliya olduğunu kabullenir. Bu olaylar ekseninde dönen romanda zaman, andan geleceğe doğru adım adım akmaktadır.

Charles Dickens'ın *İki Şehrin Hikayesi* adlı eserine baktığımızda da aynı zaman anlayışının varlığı dikkati çeker. Bu eserde 1789 tarihinde gerçekleşen Fransız devrimi öncesi ve sonrasıyla sıra içinde anlatılır. Buradaki zamanda olaya bağlı olarak bir andan başlamakta ve olayla birlikte ilerlemektedir.

Geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı roman anlayışının zaman uygulaması daha önce de üzerinde durduğumuz gibi o dönem zihniyetinin bir yansımasıdır. Bu zihniyet değişince doğal olarak zaman unsuru da değişime uğramıştır. Romanın zaman unsurunda yeni özellikler çıkmasını sağlayan gelişmeler felsefe ve bilim alanında olmuştur. Bu değişim bağlamında kronolojik olarak özellikle Henry Bergson ve Albert Einstein üzerinde durmak gerekir. Bergson, 1889'da yayımladığı *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri* adlı çalışmasında öznel zaman anlayışını belirtir. Öznel zaman anlayışı modernist romanın zaman unsurunu şekillendirmede oldukça etkin olmuştur. Bergson'un anlayışına göre zaman, nesnel olarak, bir başka ifadeyle saatlere, dakikalara sıkıştırılmış bir şekilde ölçülemez. Bu yargısını ortaya koyan Bergson, bunun yanında zamanın nasıl algılanması gerektiğini "durée" kavramıyla açıklar. Bir sureci ifade eden bu kavram, geçmiş ve anın iç içe geçtiği, birbirini yeniden yarattığı, zamanın dilimlere ayrılarak durağanlaştırılmadığı bir anlamı içerir. Bunu biraz daha açacak olursak zamanın insan zihninde andan geleceğe doğru zincirleme bir şekilde akmadığı, insanın an içinde geçmişi yaşayabildiği ve bu unsurların geleceği etkilediği anlayışının dile getirildiği söylenebilir.

Einstein de rölativizm/izafiyet/görelilik teorisiyle romandaki zaman anlayışının değişmesinde oldukça etkin bir rol oynar. Bunu da 1905'te ortaya koyduğu özel görelilik ve 1916'da yayımladığı genel görelilik çalışmasıyla sağlar.

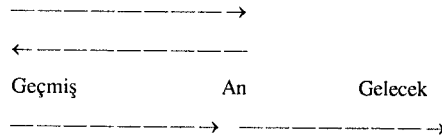
MODERNİST ROMANDA ZAMAN ANLAYIŞI

Einstein'la "özel görelilik kuramı, deneyle ve gözlemlerle saptanmamış ve yalnızca amaca uygun olarak geliştirilen, mutlak uzay, mutlak zaman (...) gibi kavramların fizikten çıkarılması" (Ana Britannica 1993: 50) sağlamıştır. Bu çalışmalar neticesinde zamanın çizgisel bir şekilde akmadığı, ışık hızına göre değişkenlik gösteren bir zaman akışının olduğu ortaya konmuştur.

Birbirine bağlı olarak ortaya çıkan felsefi ve fiziki bu gelişmeler zaman algılamasını tamamıyla değiştirmiştir. Bunun sonucunda modernist romanda,

"yaşanılan an... geçmişle olan ilişkisi bağlamında önem kazanmıştır. Modernist romanlarda zaman... modern romancının geçmişte farklı bir biçimde gezinmesiyle kurgulanır. Geçmiş, yaşanan ân'ın parçaladığı ve yeniden anlamlandırıldığı, bu yeniden anlamlandırılmayla birlikte yaşanan ân'ın bir kez daha parçalanmasına yol açan bir anımsayıştır. Bu tür geçmiş duygusu, daha önce olmuş bitmiş, hesabı kapatılmış olay ve süreçlerin anımsamasından çok farklı bir duygudur; geçmişini her an yeniden üretir." (Parla 2000: 258).

Bu anlayış neticesinde modernist romanda zaman, olmuş, sona ermiş bir zaman dilimi olmaktan öteye geçerek yaşanan anı da belirleyebilen, etkileyebilen bir unsur haline gelmiştir. Bu farkla, modernist romanın zamanı ele alışı, geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanın zamanı ele alışından ayrılır. Geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanda zaman olayın geçtiği bir dilim olarak irdelenir ve olay olmuş bitmiş zamanın da pek bir önemi kalmamaktadır. Bir başka deyişle geçmişin anla, olayın gelişim içerisinde bir evre olmaktan başka bir bağlantısı yoktur. Modernist romanda ise bu bağ birey ekseninde doğrudan, öznel olarak kurulmaktadır. Modernist romanın zaman anlayışı zamandizinsel olay akışına bağlı olmayan bir şekilde,

tablosuyla gösterilebilir. Geçmiş ve an birbirini etkilemekte ve her iki zaman dilimindeki edimler, birey ekseninde geleceğe akmaktadır. Bu zaman akışı geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanın tam aksine kafa karıştırıcı bir nitelik arz etmektedir.¹ Bu durum zamanın öznel olarak düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır.

Zaman anlayışındaki bu değişim, nesnel süre açısından kısa zaman dilimlerinde geçen modernist romanları beraberinde getirmiştir. Bu tarz romanlarda ileriye doğru akan zaman durağanlık kazanmıştır. Bu durağanlığın temel nedeni, anlatının öykü/olay ekseninde değil de birey ekseninde kurgulanmasıdır. Bununla birlikte modernist romanların her ne kadar dar zamanlı bir süreçte geçtiği görünse de ortaya

¹ Modernist romanın seçkin olmasının bir boyutunu da zamanın bu şekilde kurgulanması oluşturur. Öykü etrafında akmayan zamana sahip olan modernist romanların tam olarak anlaşılması okuyucunun birikimine kalmaktadır.

çıkan yeni zaman anlayışı ekseninde geçmişle anı bir araya getirmesiyle oldukça geniş bir zaman dilimini kapsadığını söylemek mümkündür. Figürün zihni aracılığıyla geçmişe gidilmekte; geçmiş an içerisinde yaşanmakta, anı etkilemektedir.

Bütün bu etkenler neticesinde modernist romanda alışılmış kurgunun aksine dün-bugün-yarın şeklinde ilerleyen zaman zincirinin kırılmalarına uğradığı bir kurgu düzeninin ortaya çıktığı görülür. Böylece geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı roman tarzının zaman kurgusu kökten bir değişime uğramıştır. Bu da farklı geriye dönüş teknikleriyle sağlanmaktadır. Sonuç olarak fizikî ve felsefî alanda ortaya çıkan yeni zaman anlayışının, birebir olarak dünyayla, insanla ilgili olan romanı belirtilen şekilde etkilediği söylenebilir.

Belirtilen modernist romanın zaman anlayışını daha iyi kavramak için örnek romanlara bakmak gerekir.²

Adalet Ağaoğlu'nun *Dar Zamanlar* genel başlığı altında yayımladığı ve *Ölmeye Yatmak*, *Bir Düşün Gecesi*, *Hayır...* adlı romanlarından oluşan üçleme modernist romandaki zaman anlayışının somut bir örneğini teşkil eder. *Ölmeye Yatmak*, saat 7.22'den 8.49'a kadar geçen 1 saat 27 dakika içerisinde; *Bir Düşün Gecesi* 26 Kasım 1972 gecesinde; *Hayır...* ise sabah, akşamüstü, gece, gün doğumu, an ve öğlen şeklinde bölümlenerek yaklaşık bir günlük bir zaman diliminde geçmektedir.

Zaman açısından uzun olmayan bir süre içerisinde geçen üç romanda, geriye dönüşlerle zaman dilimi genişletilmiştir. *Ölmeye Yatmak*, Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanarak 1960'lara kadar gelir. *Bir Düşün Gecesi*'nde ise öznel zaman daha kısadır. Bu eserde 1972 darbesinden sonra yaşananlar, birey ekseninde iç konuşmalarla ele alınmaktadır. Aynı anlayış *Hayır...*'da da vardır. Her üç romanda zaman anlayışı aynı olmakla beraber *Ölmeye Yatmak*'ta geriye dönüşler daha ağırlıklıdır. Bunun sebebiyle bu eserin zaman açısından, öznel anlamda, daha geniş bir zaman dilimini irdeliyor olmasıdır. Her üç eserde olaya bağlı olarak ileriye doğru akan zaman yerine, iç içe geçmiş; bireyin zihnindeki işleyişiyle ele alınan bir zaman vardır. Birey zihninde sadece anı yaşamadığı, geçmiş de yaşadığı için bu iki dilim iç içe geçmiştir. Aynı zamanda bu iki zamandaki edimlerin geleceği de etkilediği, onu da kapsadığı da belirtilmelidir.

Ferit Edgü'nün *Kimse*'si de aynı anlayış paralelindedir. Eser sadece bir gece içerisinde geçer. Bu süre içerisinde figürün iç gerçekliği 'Birinci ve İkinci Ses'lerin, ki bu sesler bireyin iç dünyasında yaptığı diyalogları, simgelemektedir, konuşmalarıyla yansıtılır. Birey bu diyaloglarla geçmişe döner ve böylece bir gece içerisinde geçen roman, öznel olarak genişletilmiş olur.

Mehmet Eroğlu'nun modernist romanlarında da benzer bir durum mevcuttur. *Issızlığın Ortası*'nda, zaman açısından belirgin bir tarih belirtilmese de zamanın birkaç günle sınırlı olduğu görülmektedir. Burada Ayhan'ın hesaplaşmalarla dolu iç dünyası anlatılmaktadır. Bu anlatım da geriye dönüşler aracılığıyla yapılmaktadır.

---

² Burada sadece modernist Türk romanlarından örnekler verilecektir.

1974 yılında gerçekleşen Kıbrıs Barış Harekatı'na katılan Ayhan, savaş ortamında yaşadığı insanlık dışı durumlara bağlı olarak topluma yabancılaşır. Onun yaşadığı bu süreç, zamanı genişleten tekniklerle nesnel olarak kısa bir zaman dilimi içerisinde geçmektedir. Bu eserin devamı niteliğindeki *Geç Kalmış Ölü*'de ise zaman unsuru daha belirgin bir şekilde verilmektedir. Roman, yılı belli olmayan bir 19 Nisan Cumartesi saat 02.15'te başlar ve aynı gün saat 04.00'te Ayhan'ın intiharıyla biter. Aynı zamanda bu zaman dilimi içerisinde Ayhan'ın arkadaşı Zafer'i aradığı 4-19 Nisan arası, geriye dönüşlerle anlatılmaktadır. Topluma yabancılaşmış Ayhan'ın Zafer'i araması kendi iç dünyasına yaptığı bir yolculuktur. Ayhan, iç dünyasında geçmişle hesaplaşmasını yapmak için Zafer'in peşine düşer ve kendisiyle, toplumla iç hesaplaşmasını yapar. Bunun sonucunda da yabancılaşmasının son noktasına ulaşır intihar eder. Ayhan'ın yaşadığı bu süreç, yukarıda adı geçen diğer romanlarla aynı şekilde zaman kırılmaları yapılarak anlatılır. Geçmiş adeta an içerisinde yaşanır.

Yazarın bir diğer romanı olan *Yarım Kalan Yürüyüş* ise 21-29 Temmuz 1983'te geçmektedir. Korkut Laçın'ın toplumsal değerlere, dünyaya ayak uydurmaması ve sonuçta yabancılaşarak intiharı seçmesi bu süre içerisinde, an içinde geriye dönüşler yapılarak aktarılır. *Adını Unutan Adam* ise bir ağustos gecesinde geçmektedir. Anlatının aktarıldığı bu zaman dilimi diğer roman örneklerinde olduğu gibi roman teknikleriyle genişletilmektedir. Bu romanda da geçmişle hesaplaşma, onu sorgulama vardır.

Örnek olması açısından ele alınan bu romanlar ortak bir amaç doğrultusunda zamanı kurgulamışlardır. Modernist romanda zaman saatlerle ölçülen, andan ileriye doğru akan anlayıştan bilimsel gelişmelerin etkisiyle uzaklaşmıştır. Zaman artık bireylerin bilincine, hatırlamalarına göre genel bir ifadeyle öznel olarak düzenlenmektedir. *Hayır...* adlı eserin figürü Aysel bu durumu "hayatın takvimi zamanı günlerle, haftalar, aylar, yıllarla sıraya dizer. Beynin takvimi ise bu sırayı bozar, karıştırır, ayıklar, seçer, birleştirir ve bunu, yüzünü görmeyi umduğu bir yarının merakıyla yapar." (Ağaoğlu 2000: 271) şeklinde ifade eder. İnsan zihninde geçmiş ve an bir araya gelebilmekte; bu dilimler geleceğe akmaktadır. Modernist romanda zaman kırılmaları oluşmasının nedeni de budur. Zamanın bu şekilde kurgulanması insan gerçekliğini tam olarak verebilme amacının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü daha önce de belirttiğimiz gibi insan, zihni aracılığıyla geçmiş an içerisinde yaşayabilmektedir.

Bu zaman kurgusunun oluşmasında başvurulan temel teknik geriye dönüştür. Bu teknik, bireyi merkeze oturtan, onun içsel derinliğini anlatmaya çalışan modernist romanda, hesaplaşmaların yapılabilmesi için bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun sonucunda dağınık bir görüntü arz eden kurguyu bütünleştirmek okura bırakılmaktadır.

Geriye dönüş tekniği kısacası bulunulan andan geriye gitmek şeklinde tanımlanabilir. İnsan, doğası gereği an içinde yaşayan ve geçen her şeyi unutan bir yapıda değildir. İnsanın geçmişi, yeri geldiğinde dönülebilen, çeşitli yönleriyle

şimdiyi etkileyebilen bir süreçtir. Bunun romana yansması da bu tekniği doğurmuştur.

Zaman kırılmaları sağlayan bu teknik bütün roman tarzlarında mevcuttur; ancak her birindeki kullanım şekli ve amacı farklıdır.³ Modernist romanda, bireyin derinliğine varmak için sık sık geçmişe dönülmektedir. Böylece geçmiş, şimdiki zamana taşınmakta ve birey bağlamında sorgulamalar yapılmaktadır. Geriye dönüş tekniğinin bu şekilde kullanımı onu, diğer roman tarzlarından ayıran bir niteliktir.

Geriye dönüşler ise iki farklı şekilde yapılabilmektedir. Birincisi daha genel ve bütünsel şekilde yapılan retrospection; ikinciyse anlık olarak yapılan flash back tarzıdır. Retrospection tekniğinde figürün iç ve dış yaşamıyla ayrıntılı şekilde tanıtılması veya herhangi bir olayın yansıtılması söz konusudur. Bu yöntem flash back yöntemine göre daha geniş bir zaman dilimini kaplamaktadır. Örneğin *Ölmeye Yatmak* 1 saat 27 dakikalık kısa bir zaman diliminde geçer. Bu süre içerisinde Aysel, bir otele gider ve orada ölmeye yatar. Bu süre içerisinde ise retrospection yöntemine yer verilerek geçmişe dönülür.

Dündar Öğretmen Ulus Gazetesi okuyor

Yazışleri Müdürü Mümtaz Faik Fenik'tir. Başyazarı Nasuhi Baydar. İç fıkra yazarı Yaşar Nabi. Hatay hür olmuştur.Hatay Millet Meclisi ertesi gün toplanacaktır...." (Ağaoğlu 2002a: 28).

Işık yolu

Cumhuriyet

Dündar Öğretmen okuldan çıkınca bir kere Pazar yerine indi. Pazar kurulduğu günler üç kez iner alana: Sabah derse başlamadan, öğle tatilinde, bir de işte bu saatler de; akşamüstü....." (Ağaoğlu 2002a: 47).

Aysel'in Ulus, Güzel Sanatlar sayfası okuduğu yıl, kuru soğanın ve patatesin kilosu 24 kuruş, pırasanınki 16 kuruştur. Tanesi 5 kuruşa satılan mandalina evlerine çok ender giriyor. Muz henüz hiç girmemiştir.... (Ağaoğlu 2002a: 184)

Gizli mabetler

Ali, Ertürk'ün mektubunu almadan bir hafta önce içinde altı yıla yakındır barındığı o karanlık köşesine oturmuş, Nâzım Hikmet'in şiirlerini bir defterden bir deftere geçiriyordu...." (Ağaoğlu 2002a: 272)

cümleleriyle başlayan, cumhuriyet tarihinin çeşitli dönem ve özelliklerini aktaran geniş kesitler halinde geriye dönüşler yapılır. Aynı uygulamaları modernist nitelikli diğer romanlarda da görmek mümkündür.

Geriye dönüşün daha geniş bir zaman dilimini kapsayanına (retrospection) bir başka örnek olarak *Geç Kalmış Ölü* verilebilir. Bu eser, 02:15-03:00 arasındaki 45 dakika içinde geçmektedir. Ancak verdiğimiz diğer örneklerde olduğu gibi geriye

³ Geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanda zamanın kullanımı, iki roman tarzının zaman anlayışlarındaki farkı açıklayabilmek için yukarıda açıklanmıştı. Zaman unsuru, Modernist romandan daha sonra ortaya çıkan postmodernist romanda ise bu romanın altyapısını oluşturan öğelere bağlı olarak yine farklılık göstermiştir.

dönüşlerle zaman genişletilmiştir. Anlatıda, 02:15'te "sesim çıkmıyor, dilim... Gözlerimi kapatıyorum. İki hafta öncesinin görüntüleri kirpiklerimin arasında. Gaziantep'ten sonraki hiçbir şeyin önemi yoktu. Kız..." (Eroğlu 2000c: 8) girişiyle geriye dönülür ve 4-19 nisan arası anlatılır. Bu bölüm kesintisiz bir şekilde romanın son bölümlerine kadar sürmektedir. Böylece bu eserde, bu tekniğin en belirgin uygulamalarından biri yapılmıştır.

Zaman kurgusunu şekillendiren bir diğer yöntem olan flash back, aslında bir sinema tekniğidir. Figürün herhangi bir nedene bağlı olarak ani ve hızlı bir şekilde, bir fotoğraf karesi gibi, bir kişiyi ya da durumu anımsamasıyla ortaya çıkar. Bu yöntemle kısmî, anlık geriye dönüşler yapılmıştır. Buna Mehmet Eroğlu'nun *Yarım Kalan Yürüyüşü*'nden örnek verilebilir. Oradaki bir figür olan Ferzan'ın "... içkinizi içsenize" (Eroğlu 2000b: 12) sözü Korkut'u anlık şekilde Lin-Li ile olan geçmişteki konuşmalarına götürür.

"İçki! Gözlerimi kadından, önümdeki kadehe çeviriyorum. Evet, içki bu! Tadını unuttun mu? "Kırmızı alev." Öyle demişti Lin-Li. Barın tavanında tembel tembel dönen iri vantilatörün dağıttığı duman, yüzünü daha da soluklaştırmış, sarartmıştı. Elimi uzatıp yıllarca önce avuçladığım gibi kadehi kavriyorum. "En iyi konyağımız bu. Tadını çıkartmaya bak. Dışarı da seni bekliyorlar." Yüzü, çekik gözleri, dudakları ifadesizdi. Duygularını açığa vuran tek şey, Dehler'e ikram etmekten kaçındığı iyi konyaktı. "Çıkma! Belki buraya gelmezler." Dehler! O, barın arkasındaydı, aynada titreyen yüzü korkudan çıldırmıştı. "Bekliyorlar," diye üstelemişti Lin-Li. Doğruydular. Bekliyorlardı. Bunu konyağı içip limana uzanan o dar, karanlık yola çıktığımda öğrenmişim" (Eroğlu 2000b : 12-13).

Geriye dönüş alıntıyla sınırlıdır. Korkut an içerisinde yapılan diyalogun etkisiyle geçmişe gitmiştir. Bu geçmişe gidiş anlıktır.

Adalet Ağaoğlu'nun *Hayır...* adlı eserinde bu tarz geriye dönüşler oldukça sık yapılmıştır. Aysel, "etek ceket ciddiyetine her zamanki gibi bazı başkaldırıları olacak. Üniformanın asaleti, olanaklar oranında çoraplar, pabuçlar, eşarplarla bozulacak. Kulaklar, başkaldırının asıl kanıtı, amorf mercan küpeler takılacak..." (Ağaoğlu 2000:14) şeklinde düşünürken anlık şekilde:

Yenins:

Bugün mercan küpelerinizi neden takmadınız?

Aysel (utangaç):

Bilmem ki: Nasılsa unuttum...

Yenins:

Siz sizseniz, mutlak mercan küpeleriniz olmalı.

Aysel (hoşnut):

Peki. Küpelerini takıyor. Hem de daha kahvesini bile içmeden."

cümleleriyle geçmişe döner bu bir anlık anımsadan öteye gidememektedir. Bir diğer ifadeyle bu tarz geriye dönüşler alıntılarda görüldüğü üzere bir bütünselliği içermemekte, oldukça kısa bir zaman dilimi/an içerisinde olmaktadır.

Modernist romanda geriye dönüşün bu iki farklı tekniği kullanılarak geçmişe dönülmekte; böylece zaman anlayışı somutlaşmaktadır. Her ne şekilde olursa olsun

modernist romanda geriye dönüş oldukça sık bir şekilde kullanılmaktadır. Böylece bireyin kendisiyle, toplumla olan hesaplaşmaları; sorgulamalarına imkan tanınmaktadır. Bu imkanın yaratılması için geriye dönüş şarttır. Bununla birlikte daha önce de belirttiğimiz gibi bu teknik modernist romanın zaman kurgusunun temelini oluşturmaktadır. Modernist romanda, geleneksel-gerçekçi/yansıtmacı romanda olduğu gibi ileriye doğru akan zaman dilimi içerisinde gelişen bir olay ekseninde değildir. Oluşan yeni zaman anlayışının yansıtılması için de bu teknik devreye girmektedir.

Sonuç olarak zaman unsurunun modernist romanla birlikte olay eksenli olmaktan öteye geçip birey eksenli hale geldiğini söylemek mümkündür. Zaman, bu roman tarzında öznel olarak akmaktadır. Bu öznel de geçmiş, an ve geleceğin girişik olması sonucunu getirmektedir. Zamanın bu şekilde kurgulanması modernist romanın amacına uygundur. Çünkü modernist romanda amaç, bütün yönleriyle bireyin iç dünyasını vermektedir. İç dünyanın verilmesi de geçmiş, an ve geleceği kendi dünyasında bir bütün halinde yaşayabilen bireyin bu yönü aktarılacak yapılmaktadır.⁴ Genel bir ifadeyle dönemin zihni yapısı yazara yansımakta ve o da bu yapıyı eserine aktarmaktadır. Modernist roman ve onun zaman anlayışı da bu ekseninde şekillenmiştir. Bu yapı değiştikçe sanat eserinin farklı şekillerde, biçim ve içerik, özellikleriyle değişmesi kaçınılmaz olmaktadır.

Kaynaklar

- AĞAOĞLU, Adalet, (2000), *Hayır...*, 3. baskı., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
....., (2002a), *Ölmeye Yatmak*, 6. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
....., (2002b), *Bir Düğün Gecesi*, 7. baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, (1993), Ankara: Ana Yayıncılık.
BERGSON, Henry, (1990), *Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri*, (Çeviren: Mustafa Şekip Tunç), İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
DICKENS, Charles, (2005), *İki Şehrin Hikayesi*, İstanbul, Remzi Kitabevi.
ECEVİT, Yıldız, (2001), *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
EDGÜ, Ferit, (2002), *Kimse*, 2. baskı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
EROĞLU, Mehmet, (2000a), *İssizliğin Ortası*, 5. baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
....., (2000b), *Yarım Kalan Yürüyüş*, 4. baskı, İstanbul: Everest Yayınları
....., (2000c), *Geç Kalmış Ölü*, 4. baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
....., (2000d), *Adını Unutan Adam*, 4. baskı, İstanbul: Everest Yayınları.
KEMAL, Yaşar, (1990), *Yer Demir Gök Bakır*, 10. baskı, İstanbul: Toros Yayınları.
PARLA, Jale, (2000), *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İstanbul: İletişim Yayınları.

---

⁴ Bilinç akışı, iç konuşma gibi teknikler de iç dünyanın bütünüyle aktarılması amacıyla hizmet etmektedir.